

**Maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishning
zamonaviy yondashuvlari**

Qo‘qon universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrası katta o‘qituvchisi
Eshonqulova Guljahon Abduqaxxorovna
Psixologiya yo‘nalishi 4-kurs PS 1-22 guruh
talabasi Aliyeva Yulduz Ulug‘bek qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Kommunikativ kompetentlikning bolalar shaxsini shakllantirish, ijtimoiylashuvini ta‘minlash hamda nutqiy rivojlanishidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida kommunikativ faoliyatning psixologik-pedagogik asoslari, uning rivojlanish bosqichlari hamda ushbu jarayonga ta‘sir etuvchi omillar ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol metodlar, syujetli-rolli o‘yinlar, hamkorlikdagi ta‘lim texnologiyalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining bolalar muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan. Oila va maktabgacha ta‘lim tashkilotining hamkorligi kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning muhim sharti sifatida asoslangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan maqsadli foydalanish bolalarning nutqiy faolligi, ijtimoiy moslashuvi va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ faoliyat, kommunikativ kompetentlik, maktabgacha yosh, muloqot, interfaol metodlar, syujetli-rolli o‘yinlar, pedagogik texnologiyalar, ijtimoiylashuv, nutq rivojlanishi.

Kirish: Mamlakatimizda maktabgacha ta‘lim tizimini takomillashtirish, bolalarning intellektual, ma‘naviy-axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta‘lim konsepsiyalarida bolani faol subyekt sifatida shakllantirish, uning mustaqil fikrlashi, tengdoshlari va kattalar bilan samarali muloqotga kirisha olishi muhim vazifalardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Shu nuqtai nazardan maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich sanaladi. Aynan ushbu davrda bolalarda muloqot qilish ehtiyoji kuchayadi, ular atrofdagi insonlar bilan o‘zaro munosabatga kirishish orqali ijtimoiy tajriba orttiradilar. Muloqot jarayonida bola nafaqat nutqiy malakalarni egallaydi, balki axloqiy me‘yorlar, ijtimoiy qadriyatlar va jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor qoidalarini ham o‘zlashtiradi. Shu sababli kommunikativ faoliyatning rivojlanish darajasi bolaning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati hamda shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.¹

Ilmiy tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, kommunikativ faoliyat bolaning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va kognitiv jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Xususan, muloqot jarayonida bola fikrlash, eslab qolish, tasavvur qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Psixolog olimlar bolaning nutqi va tafakkuri o‘zaro bog‘liq holda taraqqiy etishini qayd etganlar. Bu esa maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar muloqotini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.²

Bugungi globallashuv sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarning kirib kelishi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Zamonaviy pedagogik amaliyotda interfaol metodlar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish, hamkorlikdagi ta’lim, STEAM texnologiyalari va raqamli ta’lim vositalari keng qo‘llanilmoqda. Ushbu yondashuvlar bolalarning erkin fikr bildirish, tinglash, savol berish va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.³

Kommunikativ faoliyatni rivojlantirishda oilaning o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Oila bolaning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo‘lib, unda bola dastlabki nutqiy va kommunikativ tajribani egallaydi. Ota-onalarning bolalar bilan muntazam muloqot qilishi, kitob o‘qib berishi, suhbatlar tashkil etishi va qo‘llab-quvvatlovchi psixologik muhit yaratishi bolaning kommunikativ kompetentligini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligi kommunikativ rivojlanish samaradorligini yanada oshiradi.⁴

¹ O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. – Toshkent, 2020.

² Lev Vygotsky. *Tafakkur va nutq*. – Moskva: Pedagogika, 1934.

³ Jean Piaget. *The Language and Thought of the Child*. – London, 1959.

⁴ Maya Lisina. *Problemy ontogeneza obshcheniya*. – Moskva, 1986.

Maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirish masalasi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Jumladan, L.S. Vigotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, M.I. Lisina, J. Piajye kabi olimlar bolalar muloqotining psixologik asoslarini ilmiy jihatdan yoritib berganlar. Ularning tadqiqotlarida muloqot bolaning ijtimoiy tajribani egallashi va shaxs sifatida rivojlanishining asosiy vositasi sifatida talqin etiladi.⁵ Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim amaliyotida kommunikativ faoliyatni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va pedagoglarning kommunikativ kompetentligini oshirish zarurati mazkur masalaning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyati, muloqot odobi va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirish bugungi kunning muhim pedagogik vazifalaridan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlarini tahlil qilish, ularning nazariy asoslarini yoritish hamda ta'lim amaliyotida qo'llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism: Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida kommunikativ faoliyat alohida o'rin egallaydi. Kommunikativ faoliyat insonning boshqa kishilar bilan o'zaro munosabatga kirishishi, axborot almashishi, his-tuyg'ularini ifodalashi hamda ijtimoiy tajribani egallashiga xizmat qiladigan faoliyat turi hisoblanadi. Muloqot jarayonida bola nafaqat nutqiy ko'nikmalarni, balki jamiyatda yashash uchun zarur bo'lgan ijtimoiy kompetensiyalarni ham o'zlashtiradi.⁶ Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, maktabgacha yosh davrida kommunikativ faoliyatning rivojlanishi bolaning bilish jarayonlari, emotsional holati va shaxsiy sifatlari bilan uzviy bog'liqdir. Muloqot jarayonida bola atrofidagi insonlarning fikrlarini tushunishga, o'z nuqtai nazarini ifodalashga va boshqalar bilan hamkorlik qilishga o'rganadi. Shu sababli kommunikativ kompetentlik bolaning ijtimoiylashuv darajasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi.⁷

L.S. Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishini ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda tahlil qilgan va muloqotni shaxs taraqqiyotining muhim omili sifatida baholagan. Olimning fikricha, bolaning har qanday psixik funksiyasi dastlab ijtimoiy faoliyat shaklida namoyon bo'ladi, keyinchalik esa ichki psixik jarayonga aylanadi³. Demak,

⁵ Alexei Leontiev. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva, 1975.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti. – Toshkent, 2020. – B. 15.

⁷ Jean Piaget. *The Language and Thought of the Child*. – London, 1959. – P. 42.

kommunikativ faoliyat bolaning tafakkuri va nutqining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ faoliyatning shakllanishi bir necha bosqichlarda kechadi. Dastlab bola kattalar bilan hissiy muloqotga kirishadi. Keyinchalik predmetli faoliyat jarayonida nutq vositasida muloqot qilishni o'rganadi. Maktabgacha yoshning katta bosqichida esa tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish ehtiyoji kuchayadi.⁸

M.I. Lisina tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda bolalar muloqotining rivojlanish bosqichlari batafsil tahlil qilingan. Olimaning ta'kidlashicha, maktabgacha yosh davrida bola muloqotning vaziyatli-amaliy va vaziyatdan tashqari-shaxsiy shakllarini egallaydi. Bu esa bolalarning tengdoshlari bilan yaqin munosabatlar o'rnatishi va samarali kommunikatsiyani amalga oshirishiga imkon yaratadi.⁹ Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan bolalarda moslashuvchanlik, tashabbuskorlik va ijtimoiy faollik ko'rsatkichlari ham yuqori bo'ladi. Aksincha, muloqot ko'nikmalari yetarli shakllanmagan bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolari, tortinchoqlik va emotsional qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin⁶.

Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining asosiy turi o'yin hisoblanadi. Shu sababli o'yin kommunikativ rivojlanishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. D.B. Elkoninning tadqiqotlariga ko'ra, syujetli-rolli o'yinlar bolalarning muloqot qilish ehtiyojini qondiradi va ijtimoiy tajribani o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi⁷. O'yin davomida bolalar o'zaro rollarni taqsimlaydi, kelishuvga erishadi, fikr almashadi va nizolarni hal etishga harakat qiladi. Ushbu jarayonlarda kommunikativ kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlari shakllanadi. Masalan, "Do'kon", "Kasalxona", "Bog'cha", "Oila" kabi syujetli o'yinlarda bolalar kundalik hayotdagi muloqot vaziyatlarini modellashtiradilar. Pedagogik kuzatuvlar natijalari shuni ko'rsatadiki, rolli o'yinlardan muntazam foydalanilgan guruhlarda bolalarning nutq faolligi va lug'at boyligi sezilarli darajada ortadi. Shuningdek, ularda tinglash madaniyati, savol berish va javob qaytarish ko'nikmalari ham rivojlanadi⁸.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida interfaol metodlar alohida o'rin tutadi. Interfaol metodlar bolalarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Muammoli vaziyat", "Kichik guruhlarda ishlash" kabi metodlar bolalarni

⁸ Lev Vygotsky. *Myshleniye i rech.* – Moskva, 1934. – B. 78.

⁹ Alexei Leontiev. *Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost.* – Moskva, 1975. – B. 104.

fikr almashishga va jamoaviy muhokamalarda ishtirok etishga undaydi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda bolalarning kommunikativ faolligi an'anaviy mashg'ulotlarga nisbatan yuqoriroq bo'ladi⁹. Interfaol ta'limning afzalligi shundaki, unda har bir bola o'z fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'z navbatida nutqiy rivojlanish va kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bolaning kommunikativ rivojlanishida oila birlamchi ijtimoiy muhit hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan yaratilgan sog'lom psixologik muhit bolalarda erkin muloqot qilish ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko'ra, ota-onalar bilan muntazam suhbatlashadigan, birgalikda kitob o'qiydigan va turli o'yinlarda ishtirok etadigan bolalarda nutq rivojlanishi tezroq kechadi.¹⁰ Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila hamkorligi kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Pedagoglar va ota-onalar o'rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning rivojlanishida yagona pedagogik yondashuvni ta'minlaydi. So'nggi yillarda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi bolalarning kommunikativ faoliyatini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratdi. Multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar va elektron o'quv resurslari bolalarda qiziqish uyg'otib, muloqotga kirishish faolligini oshiradi.

UNESCO ekspertlarining fikricha, raqamli texnologiyalardan maqsadli va me'yorida foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.¹¹ Biroq texnologiyalar jonli muloqot o'rnini bosmasligi, balki uni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Shunday qilib, ilmiy tadqiqotlar va ilg'or pedagogik tajribalar tahlili maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishda o'yin texnologiyalari, interfaol metodlar, hamkorlikdagi ta'lim, oilaviy tarbiya va zamonaviy axborot texnologiyalarining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, kommunikativ kompetentlik bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiylashuvi, nutqiy rivojlanishi hamda keyingi ta'lim bosqichlariga muvaffaqiyatli tayyorlanishida muhim omil hisoblanadi. Muloqot jarayonida bolalar nafaqat axborot

¹⁰ Maya Lisina. *Problemy ontogeneza obshcheniya*. – Moskva, 1986. – B. 56–61.

¹¹ UNESCO. *Early Childhood Care and Education Report*. – Paris, 2021. – P. 40–44.

almashadilar, balki ijtimoiy munosabatlar tajribasini o'zlashtiradilar, hamkorlik qilish, tinglash, o'z fikrini erkin ifodalash va boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilish ko'nikmalarini egallaydilar.

Ilmiy manbalar tahlili natijasida Lev Vygotsky, Alexei Leontiev, Daniil Elkonin, Maya Lisina va Jean Piagetlarning nazariy qarashlari maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatining rivojlanishi ijtimoiy muhit, faoliyat va muloqot bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlashi aniqlandi. Ushbu olimlarning ilmiy xulosalariga ko'ra, bolalarda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda kattalar va tengdoshlar bilan tashkil etilgan samarali muloqot muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida kommunikativ faoliyatni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari, xususan, interfaol metodlar, syujetli-rolli o'yinlar, hamkorlikdagi ta'lim texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. Mazkur metod va texnologiyalar bolalarning nutqiy faolligini oshirish, lug'at boyligini kengaytirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, o'yin faoliyati hamda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu omillarning uyg'unligi bolalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish, ularni maktab ta'limiga tayyorlash va barkamol shaxs sifatida shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2020). Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti. Toshkent: O'quvchi nashriyoti.
2. Vygotsky, L. S. (1934). Myshlenie i rech (Tafakkur va nutq). Moskva: Pedagogika.
3. Leontiev, A. N. (1975). Deyatelnost. Soznanie. Lichnost (Faoliyat. Ong. Shaxs). Moskva: Politizdat.
4. Elkonin, D. B. (1978). Psikhologiya igry (O'yin psixologiyasi). Moskva: Pedagogika.
5. Lisina, M. I. (1986). Problemy ontogeneza obshcheniya (Muloqot ontogenezinin muammolari). Moskva: Pedagogika.

6. Piaget, J. (1959). The language and thought of the child. London: Routledge.
7. Smirnova, E. O. (2017). Detskaya psikhologiya (Bolalar psixologiyasi). Moskva: Yurayt.
8. Belkina, V. N. (2004). Razvitie kommunikativnykh sposobnostey doshkolnikov (Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish). Yaroslavl: Akademiya.
9. Gudareva, O. V. (2018). Interaktivnye tekhnologii v doshkolnom obrazovanii (Maktabgacha ta'limda interfaol texnologiyalar). Moskva: Vlado.
10. UNESCO. (2021). Early childhood care and education report. Paris: UNESCO Publishing.
11. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimi bo'yicha ilmiy-uslubiy qo'llanmalar. (2022). Toshkent.